

EYÜP OYUNCAKÇILIĞI VE OYUNCAK ATÖLYESİ

Yrd. Doç. Dr. Tosun YALÇINKAYA

Haydarpaşa Erkek Lisesi'nden mezun oldu. (1983-1987) M.Ü. Ata. Eğt. Fakültesi Resim-iş Eğitim Bölümünü bitirdi. 1988 yılında M.Ü. Ata. Eğt. Fakültesi Okul Öncesi Eğt. Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak başladı. M.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü'nde Yüksek Lisans Eğitimine başladı. Yüksek Lisans derecesi (1988-1991) Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM ile "Okul Öncesi'nde Tahta Oyuncaklar" adlı tezini tamamladı. M.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Endüstri Ürünleri Bölümünde Sanatta Yeterlik Programına başladı. Sanatta Yeterlik Derecesi (1991-1996) Prof. Şermin ALYANAK ile "Spastik Çocuklar için Geliştirilecek Eğitici Oyuncaklar" adlı Sanatta Yeterlik tezini tamamladı. 1996 yılında "Eğitici Oyuncaklar ve Oyuncak Yapımı" adlı kitap yazdı. 10 senedir Okul öncesi Eğitim kurumlarında Sanat Eğitimi konusunda pratik dersler vermektedir. Halen M.Ü. Ata. Eğt. Fakültesi İlköğretim Böl. Okul Öncesi Eğt. Anabilim Dalında Sanat Eğitimi ve Oyuncak Tasarımı konusunda dersler vermekte ve bu konularda birçok araştırması mevcuttur.

Eyüp Oyuncakçılığı Projesi Nedir?

Avrupa Birliği ile Türkiye İş Kurumu ortaklığında "Yeni Fırsatlar Programı" çerçevesinde yürütülen "Fener-Balat" Semtlerinde yaşayan Ev Kadınlarına Eyüp Oyuncakçılığının Öğretilerek İş Sahibi Yapılmaları ve Sürdürülebilir İş İlişkileri Kurulması" projesi şubat 2005'ten itibaren faaliyete geçmiş bir projedir. Tarih Vakfı'nın geçmişte Eyüp üzerine yaptığı pek çok çalışma, Oyun ve Oyuncak Tarihi konusunda yaptığı araştırmalar ve Eyüp Oyuncakçılığı'nın yeniden hayata geçirilmesi amaçları birleştirilerek "Yeni Fırsatlar Programı"ndan sağlanacak bir destekle bölge kadınlarının istihdamına yönelik bir projeye dönüştürülmüş; böylece hem kaybedilmiş önemli bir kültürel mirasımız olan Eyüp Oyuncakçılığı'nın yeniden canlandırılması, hem de oyuncakların kadınlar tarafından üretilecek olmasıyla, kayıt dışı ekonominin önlenmesi yolunda birkaç adım daha atılması sağlanmıştır.

12 ay süren proje kapsamında, önce 6 katılımcı, eğitmen olarak eğitilmiştir. 1 ay sürmüş olan bu eğitimin ardından ağustos ayında başlayan ve diğer eğitim ile 57 işsiz kadına Eyüp Oyuncakçılığı üretimi ve pazarlama eğitimleri verilmiştir. 3 ay süren bu eğitim süreci sonunda ise Darphane'de açılan bir sergiyle Eyüp Oyuncakçılığı'na dikkat çekilmiştir. Sergide üretilmiş olan oyun-

Eyüp Belediyesi Oyuncak Atölyesinden görünüş. 2006

caklar yanında bir odada atölye ortamı yeniden kurulmuş bir de satış bölümü açılmıştır. Ayrıca Eyüp Oyuncakları'nın üretim yöntemleri, çizimleri ve kullanılacak malzemeler tanıtılarak isteyen herkesin oyuncakları üretebilmesi için bir de kitap hazırlanmıştır. Diğer bir sergi de 18-23 Nisan tarihleri arasında Taksim'de Avrupa Birliği Bilgi Merkezi'nde açılmıştır.

Projenin ilgi çekici bir bölümü de Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) ile ortak yürütülen Ana Destek Programı eğitiminin verilmiş olmasıdır. Eğitimlere katılan kadınlar arasında 3-9 yaş grubunda çocukları olan annelere verilen bu programda, özellikle aile-çocuk ilişkisi, beslenme, okula hazırlık ve önleyici sağlık konuları ele alınmıştır.

Projeye en çok destek veren Eyüp Belediyesi, Projenin uygulanabilmesi için Eyüp Sultan Mehterhanesi'nin bir bölümünü Eyüp Oyuncakçılığı eğitimi için atölye ve çalışma mekanı olara tahsis etmiş ve sonrasında üretilen oyuncakların satışının sağlanması için Oyuncakçılar Çarşısı ve Piyer Loti'de iki adet dükkanı tahsis etmek için harekete geçmiştir. Böylece projenin kapsamı Fener Balat Semtleri'nde yaşayan kadınlarla beraber Eyüp bölgesini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

Fener-Balat Kültür ve Güzelleştirme Derneği, Fener_Balat Semtleri Rehabilitasyon Programı ve Eyüp Belediyesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilen projede, 57 kursiyer eğitimlerini tamamlanmıştır (Yalçinkaya Tosun, Eyüp Oyuncakçılığı Eğitim Kitabı, s.2)

Eyüp Oyuncakçılığı Nedir?

Eyüp oyuncakçılığı 18.yy'la kadar dayanmaktadır. Seri üretimin gelişip doğal malzemenin yerini plastik ve tü-

Eyüp Belediyesi Eyüp oyuncakçılığı atölyesi logosu.

Taksim Avrupa Birliği bürosunda açılan Eyüp Oyuncakları sergisinden bir kesit.
2006

revleri alana kadar Eyüp, oyuncak üretiminin merkezi idi. İstanbul çocukları sünnet zamanlarında Eyüp'e getirilir, dönüşte istedikleri oyuncakçı seçmelerine izin verilirdi. Anadolu'nun birçok yöresine oyuncak Eyüp semtinden dağıtılırdı. Oyuncak denilince akla ilk Eyüp gelirdi.

Eyüp'te ilk oyuncak 18.yy'da Dökmeçi Hasan Ağa tarafından yapılmıştır. Hasan Ağa II. Mahmut zamanında memleketinden İstanbul'a Nizam-ı Cedid askeri olarak gelmiş ve Rami Kışlası'nın açılış törenlerinde dümbelek çalmıştır. Askerlikten ayrıldıktan sonra sahur maniciliği boş zamanlarında da oyuncak yapardı. Tükürüklü Oyuncakçı Hasan Ağa adıyla da anılan bu kişiden sonra Gümüşsuyu'lu Darbukacı Halil Efendi ve Küçük İsmail Efendi adlarındaki zanaatkarlar da oyuncak atölyeleri açarak bu mesleğin yayılıp gelişmesine hizmet etmişlerdir.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde esnafları tanıtırken Eyüp Oyuncakları olarak 100 dükkan ve 105 kişiden bahseder. 'Eyüp oyuncakları kamış borular, fırıldaklar, def, dümbelek, kemençe, sıçan ve kuşlarla, gözle görmedik oyuncaklarla geçerler. Bunların alayında ak sakallı, gözleri sürmeli çelebilerin suratı tıraşlı, kellepuşlu (başlıklı), ayağı nalınlı, bazıları avrat kılıklı, avrat takkeli, müsekkel (çocuk kılıklı) adamların ellerine düzme dadıları, anne babalara yapışıp alayda geçerken avrat takkeli koca çelebi "a dadı! Ben bu oyuncakçı isterim ya da istemem" diye kimisi ağlayarak ellerinde teberleri (baltaları) dümbelekleri çalarak geçerler. Tuhaf esnaf mukallitleridir (taklitçi). Amma mukallidin imanı sahidir diye fetvalar vardır' (Çelebi Evliya, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1969).

Eyüp oyuncakları şu türleri kapsamaktaydı:

Üstüne ayna parçaları yapıştırılmış renkli küçük testiler, sürahiler, bardaklar. Teneke zilleri olan bir karış çapında tefler, bir karış çapında davullar, eski mecediye büyüklüğünde (yaklaşık 2 cm. kadar) tekerlekleri olan arabalar, minik darbukalar, saplı davullar, pek küçük olarak yapılmış, beşik ve salıncaklar, kırbaç ya da kaytan sarılarak döndürülen topaçlar, kursak düdüklü, havanlar, hacıyatmazlar, şakşaklar, minik tereyağı yayıkları, kırmızı tüylü koyun ve kuzular, ağaç parçalarının içi oyularak yapılmış ve üzerine kırmızı,

Eyüp Testileri

yeşil boyalar sürülmüş sandallar, padişah kayıkları. Boyalı aynalar, iki-üç şerefeli camisiz minareler, tahta kılıçlar, fırıldaklar, kamış tüfekler. Düdüklü fırıldaklar, çekirgeler, içine su konulup öttürülen toprak testiler, aynalı beşikler, ipli oklar, şişirme gaydalar, dönme dolaplar, bumbardan yapılmış boyalı balonlar, tahta çekiçler.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey de kitabında dönemin çocuk oyuncaklarından örnekler verirken şöyle sıralamış: Kırmızı tüylü koyun, kuzu, ağaç parçalarının içi oyularak yapılmış ve üzeri yeşil-kırmızı boyalarla boyanmış sandallar, padişah kayıkları yine boyalı aynalar, fırıldaklar, iki-üç şerefeli camisiz minareler, tahta kılıçlar, kamış tüfek-

ler, davullar, defler, düdüklü fırıldaklar, çekirgeler, haciyatmazlar, toprak testiler, bardaklar.

Daha sonra da bu oyuncaklarla ilgili şöyle söylüyor. 'İşte Eyüp oyuncak ustaları sürekli aynı oyuncakları yapıp yenilik getiremedikleri için zaman içinde bütün oyuncak atölyeleri kapanmak zorunda kalmışlardır. Yani oyuncak üreticileri değişen çocuğa ayak uyduramamışlardır.' (Ural Yalvaç, Milliyet, 2003.).

Servet İskit'in çıkardığı Resimli Tarih Mecmuası'ndaki "Dünkü İstanbul" sayfasında "Eyüp Oyuncakçıları" isimli imzasız bir makale yayınlanmıştır ki Eyüp Oyuncaklarını tariften ziyade tehzil*(alaya alma) kastı ile yazılmıştır; aşağıdaki satırları bu yazıdan alıyoruz: "O zamanlar oyuncak denilen şeyi aileler, terbiye bakımından mütalaa etmezler, yalnız avutma ve eğlendirme tarafını düşünürlerdi. Eğlendirme de ne eğlendirme idi; ya çatlak bir ses ya kırık dökük bir gürültü. Kaba saba, tesviyesiz tahtalardan yapılmış, en kötü ve göz çıkaran boya ve renklerle boyanmış bu iptidai fikir mahsullerinin çocuğa fenni, düşündürücü ve estetik bir terbiye vermesi şöyle dursun, yavrucağı gürültüsüyle serserim, elini ve avucunu da kirleterek muazzab* (rahatsız) ederdi." Seyyar Eyyub Oyuncakçıları istisnasız tulumacı taslakları ile külhanbeyi döküntüleri idi.

Eyüp oyuncakları içerisinde Eyüp Belediyesi Eyüp oyuncak atölyesi logosu olma imtiyazını elde eden meşur aynalı araba

Yukarıda bahsettiğimiz Resimli Tarih Mecmuası'ndaki makalede bu oyuncak satıcıları için de şunlar yazılıdır. 'Bütün bu molozları sırtındaki çerçeveye arkalığında istif edip mahalleye çıkan satıcı, sokak başında kursak düdüğü öttürdü mü sanki sihirli flütmüş gibi çocuklar köşe bucaktan fırlar etrafını alırlardı. Seyyar oyuncakçının düdüğü nağmelerine , annelere yalvarış sesleri karışır muhakkak birkaç para sızdırılıp oyuncakçıya koşulurdu. Külhanbeyi bu düdüğü ne güzel çalar, yeni türkülerini de kıvrak ara nağmelerine boğardı. Felek bana neler etti, nane suyu, şeker gibi şarkılar gırla giderdi. Çocuklar marifet çalan da değil de düdükte imiş gibi ondan muhakkak alır, fakat ilk üfleyişte hayal-i sükuta uğrarlardı.' (Koçu Reşat Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, s.5461-5462).

Yakın tarihte İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi'nde "Çocuk Dünyasından Geçmişte Eyüp Oyuncakları" adıyla bir de sergi düzenlenmiştir. İlk kez 1939 yılında Beyazıt'taki İnkılap Müzesi'nde sergilenmiştir. Bu oyuncaklar halen İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi'nde bulunmakta ve 28 adettir. İstanbul Belediyesi'ne bağış yoluyla geçtiği sanılan bu koleksiyonda değişik biçimde 4 araba, 1 cambaz, 1 beşik, 1 beşik salıncak, 2 çınçın, 1 dönme dolap, 1 iskemle, 1 tel dolap, 2 toprak testi, 2 topaç, 1 kaynana zırlıtısı,

Eyüp Belediyesi Ramazan çadırında açılan Eyüp oyuncakçılığı standından bir görünüş
2006

Eyüp oyuncakları
Pierre Lotfi tepesinde açılan
sergide misafirlere
sunuluyor.
2006

1 şeytan minaresi, 1 el arabası, 4 davul, 1 trampet, 3 tef, 1 adet de top bulunmaktadır (Kılıç Füsün, Toplumsal Tarihte Çocuk, 1993, s.134.).

Bizim ise proje kapsamında gerçekleştirdiğimiz Eyüp Oyuncaklarının sayısı 16 adet olup zamanla bu oyuncakların sayısı da türleri artacaktır. Oyuncaklar; cambaz, şeytan minaresi, beşik, dönme dolap, tel dolap, aynalı araba, sandalye, üstü açık araba, çinçinli araba, saltanat kayığı, el arabası, saplı davul, kaynana zırlıtısı, tek çinçinli araba, kuşlu araba ve içine su konulup öttürülen toprak testidir.

Çalışmalarımıza başlamadan önce oyuncak üretimi konusunda bize yardımcı olacak en önemli kişi ve Eyüp oyuncaklarının yaşayan en son kanıtı Halit Şengöz'dür. Halit bey Eyüp oyuncaklarını babası Kadir Şengöz'den çocukluğu sırasında atölye'de çıraklık ederken öğrenmiştir. Babası Kadir Şengöz 1918 yılından itibaren Eyüp oyuncaklarının orijinal kalıplarından yola çıkarak o günlerdeki teknolojik şartlara göre oyuncak üretimini seri hale getirmiştir. Halit bey "Eyüp oyuncaklarının yeniden canlandırılması projesi"ne sıcak bakmış ve bu konudaki bilgisi ve tecrübesini aktarabileceğini söylemiştir.

Bu projeye başlarken farklı sorunların da ortaya çıkacağı aşıkardır. Bu sorunlardan birisi tarih içine Eyüp semtinde kullanılan geleneksel tekniklerin ve malzemelerin farklılığıdır. Orijinal oyuncaklar kök boya ile boyanırken bugün sentetik esaslı boyalar mevcuttur. Eyüp oyuncaklarında kullanılan malzemeler ahşap, deri, kil ve metaldir. Ahşap; halen bilinen ve kullanılan ahşap oyma ve kesme aletleriyle işlenir. Deri işlendikten sonra ıslatılarak kilden ya da ahşaptan yapılmış def, da-

Eyüp Oyuncak ları üretilirken. 2006

vul ve dümbelek gibi oyuncaklar üzerine gerilip bağlanır. Kilden yapılan oyuncaklar ise bilinen kırmızı toprağın işlenip bir forma sokulması ve fırınlanmasıyla elde edilir. Metal oyuncaklarsa o zamanın artık teneke kutularının ustalar tarafından oyuncak haline getirilmesiyle oluşmuştur. Oyuncakların montajı için ip, tel, çivi gibi birleştirici malzemeler kullanılmış sonradan günümüz teknolojisi ve şartları göz önüne alınarak çivinin yerini modern yapıştırıcılar almıştır.

Boya malzemesi olarak bugünün şartlarına göre su bazlı boyalarla gri ve sarı yıldızla çocuklara hitap edecek renkler (ana renkler) tercih edilmiştir. Stilize edilmiş karışık olmayan yumuşak dalgalı desenler ve şeritler kullanılmış bezemeye önem verilmiştir. Her ne kadar dinsel inançlardan dolayı oyuncaklar üzerine figür işlenmediği söylene de doğru değildir. Eyüp oyuncakları, mekanik ve statik tasarımlarıyla çocuğun büyüklere dair taklit yeteneğini geliştirmesi, itilen ve çekilen oyuncaklarla ince ve kalın kas gelişimi-

ne katkısı, el ve göz kontrol ve koordinasyonunun gelişimini desteklemesi ve ritim duygusunu geliştirmesi gibi özelliklerinden dolayı eğlendirici olmalarının yanında eğitici oyuncaklardır. Zamanımız oyuncaklarıysa, her gün gelişen teknolojiye, uzay çağına ve tüketici toplumlarının değişen ucube çizgi film kahramanlarına ve bunlardan üretilen korkunç oyuncaklara kalmıştır. Günümüz çocukları bu tür oyuncakları severek oynamakta, özellikle medya bu tür eğitici özellikten yoksun olumsuz ve yıkıcı modelleri çocuklar için ilah haline getirmektedirler. Yakın zamanda çocuklar için gerek çizgi filmleri gerekse oyuncaklarıyla popüler olan Ninja Kaplumbağaları, Barbieler, Action Man, Batman, Power Rangers ve adını sayamayacağımız bir çok çizgi film kahramanı daha filmi vizyona gelmeden reklamlarla satılmakta ve çocukları olumsuz yönde etkilemektedirler. Çocuklar artan betonlaşma ve oyun oynayacak yeşil alanların az oluşu nedeniyle evlere tıkmakta doğadan uzak bir ortamda hırçın ve tatminsiz bireyler olarak yetişmektedirler. Çalışan ebeveynlerse iş yaşamlarının getirdiği vakit yetersizliği nedeniyle çocuklarıyla yeterince ilgilenememektedir. Çocuklarına gereksiz ya da eğitici özelliği olmayan oyuncak alarak onları adeta oyalmaktadırlar. Oysa çocuklara sunulacak açık alanlar ve eğitici oyuncaklara yeterince önem verilmeli, çocuk kendi oyuncağını artık malzemelerle bile olsa kendisi yapabilmelidir. Kültürümüze yönelik oyuncakları yeniden yaşatıp geliştirebiliriz. Bunun için belediyeler ya da Milli Eğitim Bakanlığı önyak olabilir. Kendi kendine yetebilen bilinçli bireyler yetiştirebilirsek kültürümüze de sahip çıkmış olabiliriz.

Eyüp oyuncakları mekanik ve statik

tasarımlarıyla çocuğun büyüklere dair taklit yeteneğini geliştirmesi, itilen ve çekilen oyuncaklarla ince ve kalın kas gelişimine katkısı, el ve göz kontrol ve koordinasyonunun gelişimini desteklemesi ve ritim duygusunu geliştirdikleri için eğlendirici olmasının yanında kim ne derse desin o zamanın eğitici oyuncakları olmuştur.

Kaynakça

Bozyiğit Ali Esat, Milli Folklor Dergisi, Ankara, s.10-12.

Çelebi Evliya , Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cilt 2, Zuhuri Danışman Yayın evi, 1969, s.302-303.

Gazimihal Mahmut R., "Sıra Kamışlı Çocuk Çalgıları", Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul 1955, sayı 75, s.1187.

Kılıç Füsün, Toplumsal Tarihte Çocuk, 1994, s.134.

İskit Servet, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden en Güzel Seçmeler, İskit Yayınevi, İstanbul 1962.

Koçu, Reşat Ekrem., "Eyüp Oyuncakları", İstanbul Ansiklopedisi, cilt 10, Koçu Yayınları, İstanbul 1972, s.5461-5462.

Tılgın Nurullah, "Eyüp Oyuncakları", Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul 1939, sayı 121, s.1985.

Ural Yalvaç, Eyüp Oyuncakları, Milliyet Pazar 24 Ağustos 2003..

Yalçınkaya Tosun, Eyüp Oyuncakçılığı Eğitim Kitabı, Türk Tarih Vakfı Yayınları; İstanbul Ekim 2005,

Sözlük

Bumbar : Hayvan bağırsağı

Kellepuş: Başlık

Muazzeb: rahatsız

Mukallit: Taklitçi

Musahip: Padişahların özel hizmetlerinde bulunan kişiler

Müsekkel: Çocuk kılıklı

Teber: Balta

Tehzil: Alaya alma, dalga geçme.

Tosun Yalçınkaya Başkan Ahmet Genç'e ve katılımcılara proje ile ilgili bilgi sunarken.
Şubat 2006
Eyüpsultan Kültürevi